

העגורים חולפים ושבים

כתב: חיים מויאל צילם: דוד מונסונגו

עתידם של העגורים בעולם, שנחשבים לרגישים ועדינים ולאורך ההיסטוריה בשרו על שינויי עונות ועל מצב האזורים הלחים, נתון היום בסכנה, בשל הפגיעה באזורי קינונם המיוחדים ובאתרי החניה שבצירי נדידתם, ואילו אצלנו מין זה חוגג בינתיים ברבבותיו בעמק החולה.

העגורים, מלכי העמק הבלתי מעוררים, מזכירים את הישראלים בתכונותיהם: הם אוהבים לצרוח, לרקוד, לאכול בוטנים וחמוס ואפילו לרכל או לשוחח ארוכות. אמנם לא מעט נכתב עליהם בארץ ובעולם, אך מחקרים רבים עוד ראויים להיכתב על המין החברותי והמרשים הזה המעטר ברבבותיו את נופי עמק החולה והעמקים הצפוניים. מי שלא ראה נדידה קולנית של עגורים בראשי חץ מתחלפים בשמים או לא צפה בהמוני העגורים דרך "עגלת המסתור" באגמון החולה כשהם רועים יחדיו, אוכלים ומפטטים על דא ועל הא, לא ראה דבר יפה מימיו. העגור האפור הפך בישראל מעוף ומרתק שמושך מדי שנה מאות אלפי חובבי טבע, תיירים וסקרנים הבאים לנפוש ולאושש את הצפון ולחזות במרבדים אפרפרים של רבבות עגורים תמירים, וכל זאת ממרחק נגיעה.

מאז שהחברה להגנת הטבע, קק"ל ורשות הטבע והגנים יישמו בסוף שנות ה-90 את הרעיון המבריק של דן אלון וד"ר יוסי לשם, להאכיל את העגורים בצורה יזומה בתירס זול כדי להרחיק אותם משדות הבוטנים והחמוס היקרים ובמקביל לעשות להם יחסי ציבור ופרסום רב, עלה מספר העגורים והתיירים בחולה לשיאים חדשים, וכולם מתוגמלים יפה. עמק החולה ובכללו האגמון (אגב, שטח ההצפה החדש מהווה כעשירית מביצות החולה ההיסטוריות שיובשו בעמל רב לפני 60 שנה) הפכו לן עדן של ממש לעגורים ולעופות השונים, וכן מקור פרנסה לתושבי הצפון. על אף העובדה שהעגורים מכניסים מיליוני שקלים לאזור הצפון, עם הגיעם להתארח, מדי שנה מתעורר מחדש הקונפליקט עם חקלאי העמק על רקע העיכובים בהזרמת בתקציבים להאכלתם, שמירתם וכיוצא בזה.

העגור האפור (*Grus grus*) נחשב לעוף הגבוה באירופה ובמזרח התיכון. הוא מיתמר עד ל-140 ס"מ ומוטת כנפיו מגיעה עד ל-240 ס"מ. רגליו וצווארו ארוכים משל החסידה והאנפה (20 חוליות צוואר!), ובניגוד לחסידה גופו אפור וכנפיו אפורות (ולא לבנות), והוא מתפאר בזנב "סוס" מיוחד ואופייני. מעיניו האדומות מתמשכים שני פסים לבנים עד לתחתית צווארו, והם ניכרים היטב גם בתעופה. צבע הקדקוד האדום עז קיים רק אצל הבוגרים. תנוחת התעופה שלו מזכירה את תנוחת התעופה של החסידה, כאשר גם אצלו הצוואר והרגליים מושטים ישר ובולטים מהגוף.

1

1. לעגור יש מקור קצר יחסית וחזק. פיסת העור החשופה שעל קדקודו של הבוגר בולטת בצבע אדום עז.

2. למעלה מרבע מיליון מבקרים מדי שנה באים לצפות בתופעת הטבע המופלאה, אך רק מעטים באים לצפות בעגורים בזמן הזריחה, אז המחזה נראה כציור יפני.

במקרא מופיע העגור פעם אחת בהקשר לתופעת הנדידה "גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור שמרו את עת בואנה" (ירמיה ח', ז'), ופעם אחרת מוזכר בישעיה "כסיס עגור כן אצפצף" (לי"ח, י"ד). במרבית התרגומים, כולל תרגום השבעים והוולגטה, תואר העגור כסנונית בשל סמיכותו לסיס והצפצופים שהוא משמיע (לעגור קריאות גרוניות הנגרמות בשל צווארו הארוך ומיתרי הקול המיוחדים שלו). בתקופת התלמוד הוא זוהה דווקא עם העגור של היום, והוא כונה גם בשם כרוכיא על שום קריאותיו האונוטופאיות.

במצרים העתיקה סימל העגור את בוא החריש, ועל אף שאכל מהדגניים שהמצרים גידלו בכישרון רב, לא התייחסו אליו כאל עוף מזיק אלא כאל עוף מועיל, ויש אפילו תיאורים של עגורים מפוטמים שגודלו על ידי המצרים בחווה, כמו

2

ארבע טונות תירס (הנחשב לזול יחסית), ושירותי ההסעדה הטובים נמשכים עד נדידת האביב בחודש מרס.

על פי מחקרה של יפעת דוידסון התברר כי לפני עידן ההאכלה היוזמה מרבית העגורים היו מגיעים בחודש דצמבר, ואילו כעת השיא מוקדם יותר והוא מתקיים כבר בתחילת נובמבר, עת להקות גדולות מגיעות בנדידתן מסקנדינביה, ממזרח אירופה ומאגן הים השחור. החל מינואר יורד פיזור העגורים בחולה בצורה

מזיקים, זוחלים ועכבישים (עשרה אחוזים מתפריט הדיאטה שלהם).

העגורים יכולים לשנות את אורחות נדידתם ואת אתרי החריפה שלהם בהתאם לשינויים בזמינות המזון והמים; כך למשל יצרו בהצלחה במרכז גרמניה שטחים נרחבים המתאימים לקינונם לאחר שכרתו את מרבית עצי הערבה המפריעים ואף נטעו גידולים מגרי עגורים הרחק משדות היבול היקרים. בשטחי ההאכלה באגמון מאכילים את העגורים בשלוש-

שהעגורים המרוצים העבירו את המידע הדרוש לחברי הלהקות האחרות ושכנעו אותם להגיע. וכך, מכמה אלפים עלה מספרם בעמק החולה ליותר מ-30,000 פרטים.

משנת 2000 ואילך הגיע נזקם לרמה אפסית של ממש, ומאז העגור הוא ללא ספק אחד העופות המועילים ביותר. מחקרים שונים מלמדים כי העגורים מועילים גם לחקלאות, מאחר שהם אוכלי כול הניזונים גם ממכרסמים, חרקים

1. העגור, בניגוד לחסידה הדומה לו, נוהג לעתים תכופות לשלב בדאיתו טפיחות חתירה אטיות אופייניות.
2. עגורים במסדר מופתי. מרחוק ניתן להבחין ברצועות הלבנות שעל פניהם וצדי צווארם, וכן בזנבם ה"שעיר" האופייני.
3. העגור האפור, שרגליו וצווארו ארוכים במיוחד, מתנשא עד לגובה של מטר וחצי ונחשב לגבוה בעופות אירופה והמזרח התיכון.
4. צילום אימפרסיוניסטי של עגורים בלהקה הנוחתת לרעייה. קריאותיהם הרמות נשמעות כמוסיקה מהפנטת של חצצרות.

3

1

4

2

התיאור המפורסם בתבליט מסקרה. יש לציין כי כבר לפני 4,500 שנה ידעו הקדמונים למשוך את העגורים על ידי האכלה ופיטום, ולרכזם לצרכיהם. באמנות הנוצרית העממית העגור מסמל סדר ומשמעת, בגלל האמונה כי העגורים מתקבצים סביב מלכם לחלוקת תפקידים. כמו החסידה, בתרבויות שונות ובפולקלור העגור מצוין בקונטציה חיובית: בתרבות הטורקית הוא נחשב לעוף קדוש; בעיני הפרסים, הרוסים והטורקים היו העגורים סמל לפוריות, נאמנות ומשפחתיות, כיוון שהם חיים בתא משפחתי קבוע למשך כל חייהם בכל עונות השנה.

יש תיעוד של עגור אפור שחי 55 שנה בגן חיות פרטי באירופה. בני הזוג נאמנים זה לזה במשך כל חייהם. הכומר הנרי בייקר טריסטרם, שנחשב לאבי הזואולוגיה של ארץ ישראל, כתב בספרו "החי והצומח של ארץ ישראל" (1884) כי העגור חורף

האלים ללוחם פלומדס את היכולת לפענח את צורות התעופה שהם יוצרים בשמים, ועל פיהן הוא המציא את סימני הכתב. בשוודיה (שם העגור נערץ בעיני רבים) נתגלו תחריטי אבן מלפני 3,000 שנה שבהם מתוארים העגורים כסמל לפוריות וכשליחי האור. בתרבות היפנית סימלו העגורים סגולה לחיים ארוכים, תקווה, אושר ושלוש, והיפנים מאמינים שהעגור חי כ-1,000 שנה.

בתרבות היוונית העתיקה נחשבו העגורים לשליחי האלים, ועל פי המיתולוגיה נתנו

דרסטית, והם מתפזרים בעמק ובאזורים נוספים. במחקר של דן אלון ואחרים התברר כי הדבר המרכזי שגורם לעגורים להקדים הוא עיתוי מושלם בגידול הבוטנים ושיא תהליך הדיש שלהם, ומה שגורם לפיזורם הוא שלאחר הגשמים הבוטנים אינם ראויים יותר למאכל (ואולי נמאס להם כבר לפצח בוטנים שומניים, והם מעדיפים לגוון).

העגורים חוזרים באביב לארץ קינונם ומגיעים בזמן קצר יותר במסלול מזרחי יותר בחלקו, אך עוצרים לרוב באותם

אתרי מנוחה ו"תדלוק" אנרגיה. הנדידה מתרחשת ביום וגם בלילה, והיא כאמור קולנית למדי.

אוכלוסייתו של העגור האפור מוערכת בין 360,000-370,00 פרטים (Birdlife international, 2009), והוא מוגדר כמין שיש דאגה לקיומו בשל רגישותו לשינויים סביבתיים דינמיים במקומות חיותו ובמקומות קינונו באזורים הלחים. תפוצתו אמנם רחבה ומשתרעת על פני 20,000 קמ"ר, ממערב אירופה (גרמניה וצרפת) מזרחה ועד לסין, אך הוא נחשב

למין פגיע ורגיש. קיימים 15 מינים של עגורים בעולם, כולם נודדים ומרביתם בסכנת התמעטות או הכחדה. בישראל מופיע מדי פעם עגור החן, הגורם לצפרים נלהבים לנהור אל מקום חנייתו.

האוכלוסייה המקננת מרוכזת בעיקר בסקנדינביה וברוסיה, ובחלקה הקטן באוקראינה, צפון מונגוליה ועד סין. בעונת הקינון העגור הוא בעל חיים טריטוריאלי, וכל טריטוריה משתרעת על פני קילומטרים ספורים. בעונה זו העגורים מסמנים את נחלותיהם ומרחיקים פולשים

מבני מינם, וכן תוקפים טורפים כשועלים וחורפנים. העגור האפור מתחיל לקנן כבר בסוף חודש אפריל ותחילת מאי באזורים מיוערים בדלילות, המשובצים בביצות רדודות או נהרות. החיזור וחיזוק הקשרים בין בני הזוג הוותיקים הם מהמרשימים ביותר בעולם החי. למעשה זהו ריקוד שבמהלכו מקפצים בני הזוג גבוה תוך כדי קידה מעגלית, פריסות כנף ומתיחת צוואר, בליווי קולות נשיפה הדומים לתרועת חצוצרות. לפעמים הזכר משליך עצמים שאותם הוא אוסף במקורו תוך כדי ריקוד. הקן העשוי עשב וזרדים נבנה

על ידי שני ההורים על קרקע המוקפת מים. לרוב הנקבה מטילה שתי ביצים בהפרש של יומיים. הדגירה נמשכת קצת פחות מחודש, כששני ההורים מטפלים בצעירים. במקרה של שני אפרוחים - כל הורה מטפל באפרוח אחד, אך לרוב שורדים רק ביצה אחת או אפרוח אחד. לאחר הבקיעה ההורים ממשיכים לטפל באפרוחים כמה חודשים נוספים. בתחילה הם מאכילים את האפרוחים בעכבישי מים ובחלי שפיריות, ובהמשך בחלזונות, צפרדעים וציפורים. האפרוחים מכפילים את משקלם פי 30 בשלושה שבועות בלבד.

בבוא החורף, לאחר תקופת הקינון, הם הופכים ללהקתיים וחברתיים מאוד. לפני מסע הנדידה מתרחש חילוף נוצות מעניין, שבו הפרטים מאבדים למשך כחודש וחצי את היכולת לעוף. אז הם מתאספים לקבוצות ענק של אלפי פרטים, ויוצרים "גוש חוסם" היעיל להתגוננות מפני סכנת טריפה ולתקשורת מוצלחת בין הפרטים. במחקרים שנערכו בפארק הורטובאגי בהונגריה הסתבר כי הצפיפות של העגורים בסוגי אתרי האכילה לא מושפעת משעות היום אלא מהתנהגות הקשורה לסדר החברתי שלהם. במחקר

עגורים במנוחה על שפת המים בעת דמדומים. ניתן להבחין בצעירים המתלווים להוריהם על פי צבעם החום-אפור, ללא קדקוד אדום ופסי צוואר לבנים הנמשכים מעיניהם.

ראשונית בגרמניה (האי רוגן) וצרפת (חבל שמפיין). האתר המשמעותי ביותר במערב אירופה שאליו נודדים בחורף בני המין הוא גליקנטה שבספרד, לאחר שחצו את המעבר היחיד ברכס הפירנאים (ברום של 3,000 מ') - רכס אורגמדיסקה, המוצף מדי שנה בצפרים צרפתים הבאים לצפות בנדידת העגורים. אזור גליקנטה נחשב לשריד גווע של סדרת לגונות רבות שהיו במקום בעבר ויובשו בדומה לעמק החולה. בגליקנטה חל גידול חד באוכלוסייה החורפת בעקבות האכיפה המסיבית נגד ציד והרעלה, וכן כתוצאה מהפיצויים המוענקים לאיכרים על ידי הממשלה על הנזקים שהם גורמים.

יורדת ככל שהקבוצה גדולה יותר, עד גבול מסוים, בניגוד לצעירים שלא מושפעים מכך בצורה משמעותית.

העגורים נודדים מאזורי קינונם דרומה בצירים שונים ליעדים מגוונים וחמים יחסית. במהלך הנדידה וגם בחריפה בפונדקיהם המשפחות שומרות על המבנה המשפחתי. מוכרים שני מסלולי נדידה עיקריים; האחד נע מסקנדינביה (במיוחד מאגם הורנבורגה שבשוודיה, שם הם ניזונים בעיקר מתפוחי אדמה ושעורה) לכיוון דרום-מזרח ואלינו (דרך הונגריה וטורקיה) או לדרום-מערב, כשהם חורפים בעיקר בספרד ובפורטוגל תוך מנוחה

אחר שנערך בספרד נלמד כי הצעירים עסוקים יותר באכילה ופחות מעורבים במפגשים אגרסיביים מאשר הבוגרים, ואילו בוגרים עם צאצאים היו אלימים מכולם.

במחקר שנערך בפרובינציית יונאן שבסין, שבדק את השפעת גודל הלהקה על הדריכות והערנות בעונת החורף, נבדקו 816 קבוצות שהכילו כ- 16,000 פרטים, והסתבר כי אכילה קבוצתית מורידה את הזמן היחסי שכל אחד צריך להשקיע בדריכות וערנות מפני טורפים, אך התחרות הבין-מינית על מקורות המזון גדלה. כמו כן הסתבר כי הדריכות של עגורים בוגרים

1. מסוף אוקטובר ועד מרץ שדות האגמון משובצים בעשרות אלפי עגורים חורפים, כשבעבר חרפו מאות עד כמה אלפים בודדים בעמק החולה.
2. המולת עגורים בעת אכילה. לנו זה נראה כבלגן, אבל עבורם זהו סדר מובחן, תקשורתי וברור.
3. העגורים אוכלי-כל ולא רק צמחוניים, הם ניזונים גם מדגים, חסרי-חוליות, ציפורים ועוד.

ציר נדידה שני מתחיל בסתיו באזור רוסיה ושכנותיה, עוקף את מזרח הים השחור, וממשיך בנדידה דרך טורקיה לישראל או לצפון-מזרח אפריקה. באביב חוצה מסלול מערבי את הים השחור דרך אוקראינה. אוכלוסייה גדולה הכוללת יותר מ-11,000 פרטים חורפת גם ברמת מיגאן שבמרכז אירן, ושם הוא לא נפגע מאחר שנחשב לקדוש (על אף העובדה שעגורים לא מעטים מוצאים שם את מותם כתוצאה מקור; כך בין השנים 2006-2008 מתו 611 עגורים). קיימת גם נדידה משמעותית מפינלנד דרך הונגריה לכיוון ישראל או לכיוון תוניסיה ומרוקו לפונדקי החורף באלג'יריה.

קבוצות המשפחות והרוקים של העגורים מתחילות את נדידתן כבר בחודש יולי, אבל מרבית האוכלוסייה נודדת בתחילת ספטמבר, כשחלקה מגיעה לישראל או לאפריקה במהלך חודש אוקטובר או נובמבר, ואילו היציאה חזרה לאירופה מתחילה כבר בסוף פברואר ותחילת מרס. התברר כי במהלך נדידת הסתיו מת אחד מתוך שלושה עגורים. העגורים, בדומה לאווזים ולקורמורנים, מעופפים בגובה רב במיוחד, אך לרוב הם נודדים בגבהים של 200-3,000 מ' מעל הקרקע, במהירות של 40-70 קמ"ש, ומשלבים סגנון דאייה כשל חסידות עם תעופת חתירה כשל אנפות. בשנת 2003 פורסם מקרה מרתק שבו הצליחו חוקרים ללמד עגורים אמריקניים מוחתמים ומוטבעים - לאחר אימונים מפרכים - לנדוד בעקבות מטוס ליעדי חריפה חדשים כדי ליצור אוכלוסיות חדשות בטקסס ובפלורידה.

האיום הגדול של העגורים בעולם הוא פגיעה במקומות החיות הלחים המתאימים להם כתוצאה מייבוש ביצות וגופי מים, מבנייה אינטנסיבית ומשינוי שיטת החקלאות המגוונת לחקלאות נרחבת של מין דומיננטי אחד. דווקא התיירות והנופש הלא מתחשבים במקומות הקינון שלהם חושפים אותם לסכנות טריפה על ידי חיות שונות כמו עורבים, חזירי בר ושועלים, וזאת בנוסף לאיסוף ביצים ואפרוחים על ידי בני האדם, כמו שנהוג בטורקיה. מלבד זאת יש הרעלות המתרחשות במיוחד באתרי החניה שלהם, היות שהם ניזונים מזרעים שחלקם מורעלים; כך למשל הורעלו בספרד אלפי פרטים בדי.טי.טי שגרם לפגיעה ביכולת הרבייה שלהם, ואף למותם. בישראל, בחבל התענך, התרחשה בפברואר 2009 הרעלה שבה מצאו את מותם כ-40 עגורים. סכנה משמעותית נוספת היא התחשמלות.

עגורים בהמראה בזמן הזריחה. - חזיון נפרץ. מומלץ לצפות בעגורים גם בזמן דמדומי הערב, גם אז המחזה ציורי למדי.

1

בישראל, הסכנה המשמעותית ביותר עבור העגורים היא סילוקם מאתרי המנוחה ופגיעה בהם על ידי חקלאים בכל פעם שתקציבי ההזנה מתעכבים להגיע. במצב הזה העגורים פושטים על השדות, והחקלאים ממהרים להציל את היבול באמצעים שונים (כך קרה לקראת חורף 2008, כאשר אלפי עגורים סולקו על ידי החקלאים ונדדו דרומה לנגב ולאפריקה לאחר שהחקלאים לא קיבלו את התקציבים המתוכננים לצורך האכלתם, שמירה על השדות ופיצוי על הנזק הזעום שהם גורמים). ♦

חשוב בתמותת העגורים בנדידה, במיוחד באפגניסטן, פקיסטן, מצרים וסודן, אך לא מעט גם באזורים שונים באירופה. פגיעה במקורות המזון שלהם היא ללא ספק גורם חשוב לשינוי ציר נדידתם ופגיעה באוכלוסייתם. כך למשל באקסטרה מדורה שבמערב ספרד התמעטה האוכלוסייה של העגורים האפורים באופן דרסטי בגלל כריתת יערות האלוניים על בלוטיהם, שמהם היו ניזונים, לצורך הסקה ופחם. באזור נכרתו כשמונה מיליון עצים במשך 35 שנה.

בספרד, למשל, הסיבה העיקרית לתמותת הבוגרים בחורף היא התנגשויות בכבלי חשמל בכנפיהם הארוכות.

סכנה מעניינת וחדשה היא טפילים הפוגעים ברבייתם ובערנותם, וגורמים למחלות המסכנות אותם בנדידה. במחקר שבוצע בגרמניה נלקחו דגימות מ-421 עגורים, ונתגלו 28 מיני טפילים שונים (כנראה נוכחותם של הטפילים באדמה במקום מנוחתם של העגורים היא הגורם המרכזי). גם הציד ממשיך להיות גורם

1. אלפי עגורים נלהבים מהאירוח של ארצנו בשדות האגמון, עד לחזרתם לארץ הולדתם באירופה. הסתבר כי לעגורים יכולת לשנות את אתרי החנייה בנדידתם בהתאם לזמינות המזון ומצב האזורים הלחים.
2. עגור במעף. צווארו מתוח קדימה ורגליו משוכות לאחור. העגורים נחשבים למעופפים מהירים, גם בגובה רב במיוחד.

2